

Владыка володымерский по приѣханью южъ зъ Рыму на дворъ еє милости паней браславскон княжны Збаражскон¹... нашедши тамъ до церкви², въ которой водлугъ давного звичаю набоженство презвитерь отправовалъ, двери кгвалтомъ выбилъ, речи до набоженства отправованья належачіє одни побралъ, другіє порозмѣтовалъ, ово згола кгвалтъ великій учинилъ. Зъ стороны чога кгда [еє] милость протестацію чинила, всказалъ до неи, же дармо ся протестуетъ! Бо его тутъ въ Полщи жаденъ судъ о тоє судити не будетъ могль. А если жъ до папѣжа (которому южъ послушенство отдалъ) схочетъ его позывати,— будетъ мѣти добрую прожъчку³. Але онъ будетъ то мѣти передъ нею⁴, же ему дороги тамъ пытати не будетъ потреба — бою жъ еси перевѣдалъ. И такъ разумѣетъ, же тамъ за еи милость не скажутъ⁵ (с. 1768)

«Антирризис» на се відповідає:

Напродъ Нехъ ведомо будетъ, ижъ тая церьковъ, которую теперь еє милость пани браславская деръжить, здавна належитъ до соборное церькви володымерское, подъ послушенствомъ и зверхъностью епископовъ володымерскихъ. А стоитъ не у дворе еє милости панее браславское, яко Филалетъ баламутитъ, але на особливомъ островьку, на предъместью володымерьскомъ. А дворъ еє милости на другомъ островьку, и тотъ пустый, ветромъ горожонъ, въ которомъ дворе здавна ниhto не мешкаетъ. Тое теды церкви попь, яко и зъ инъшихъ церквей окрестныхъ повиненъ былъ завжды въ церкви соборной чергу свою, кгда на него прышла, служити и на входъ⁶ до соборное церкви завжды прыходити, и тамъ повинность свою, яко здавна звыклый былъ обычай, отпраовати. Якожъ и пры теперешнемъ епископе то чинивалъ черезъ колкось летъ безъ жадное переказы. Трафило ся потомъ, кгда тотъ черги своеє по килкакротъ омешкалъ и до церкви соборное не почалъ ходити,— позванный будучи о то одъ владыки и пытанный. для чога бы повинности своеї, яко звыклъ, не полнилъ, поведель ижъ ему еє м пани его до церкви соборное ходити и черги своеє пилновати не велела. Владыка володымерский взявшы таковою ведомость, не сквапляючыся покладалъ не разъ почитивость на е. м паней браславской и упоминалъ еє, абы церкви божей такового безъправа не чинила, и што станови е. м женскому не належытъ, въ то ся не втручала, церквами и презвитерами въ справахъ духовныхъ не рядила. А еє милость кгда на то ничего не дбала, тогды владыка, видечи таковою взгроду уряду своего пастырського и кривду церькви божеє, взявшы зъ собою протопопу и иныхъ презвитеровъ килка, самъ шелъ до тоє церкви. А нашедши еє отвореную — бо ся на тотъ часъ вечерня въ ней отправовала,— вшедшы до церкви съ пристойною учтивостью, яко до храму божого, анътимись съ престола, поднявшы индету, знялъ. И поповичи тоє церкви поведель. «Поневажъ въ церкви соборной, яко-сь повиненъ, черги не служишь и на входы не бываешъ и зверхъностью пастыра своего, тутъ подъ бокомъ его будучи гордишь,— прото жъ и тутъ въ той церкви не годен-сь службъ божеє одъпраовати! И такъ взявшы толко одинъ антимись, а иное все въ целости зоставившы, и тому жъ попови казавшы церьковъ замкнути, прочъ одышолъ. А дверей, яко Филалетъ мантырытъ, не выбиялъ.

¹ Першої жінки В Загоровського, що з ним розвелась, але, видно, дали титулується його титулом «пані браславської»

² Я переставляю тут порядок слів, явно помилений.

³ Подорож до Рима.

⁴ Ту перевагу

⁵ Не засудять

⁶ В пол.. кожної суботи на вечерню і в неділю на утрєню

Пытамы же тя, Филялете, што тутъ за квалтъ не толко є м паней браславской, але и той церкви сталася отъ владыки? Поневажъ тотъ который маеть въ мощи своей церкви и ставити и посвещати, и где видить зъ уближеньемъ хвалы божое — тамъ заказовати въ нихъ служения, — тотъ то учынилъ не квалтомъ, яко ты поведаешъ, але властию зверхности своее епископское

А гды бы прышло глубей о тыхъ речахъ питати ся, мало ся и то не покажетъ, же є м пани браславская до тое церкви ниякого права слышного не маеть. Бо тая церковь передъ тымъ завжды бывала въ подаванью є. королев милости и подъ зверхностью епископовъ володымерьскихъ, такъ яко и иншые церкви окрестныя. Которую то церковь мешанинъ неякий по смърти поповской, будучы зятемъ его, спадкомъ взявши и самъ не маючи до того никакого права ани позволения господарьского ани одъ епископа своего, нетъ ведома яко и якимъ правомъ завель¹ то є м пану Василью Загоровскому кашталянови браславскому. О што ся продохъ теперешнего владыки, небожчыкъ Феодосей, владыка володымерьский, протестовалъ, и тепер ся о то правомъ чинить². Смотри жъ, яковый то блудъ по дочъце поповской взяти хлопю простому церковь и продавати єе, и отдаляти отъ церкви соборное и ламати права церковьные!

Аведже не о тое тутъ речь идетъ, але о владзу епископскую, которая належытъ до порядкы церквей и хвалы божое въ церквахъ, бы и власныхъ шляхецкихъ. той³ ся николи ничего уймавати не можетъ. А што ся дотычетъ отказу владыки володымерьского до є м панєе браславское — чога если самъ не слышалъ, Филялете, не тверди того, жебы потомъ на таковыя повести твое хто не зазвонилъ въ такий колоколъ, што на баламуты звонять! (с. 929—33).

З приводу закиду, що Потій викляв берестейське братство і наказав духовенству не відправляти над братчиками й їх родинами ніяких церковних обрядів, «Антирризис» відповідає:

А якъ было владыце таковыхъ своволниковъ не карати, которые церковь божую покинувши и хвалу божую въ ней взгордившы, иншыє собе места на молитвы и sprawy церковныя покутне обирали! А другие до арьянова на злость церкви божой и на взгарду удавали ся! А што большая — будучи свецкими людми и покинувши некоторое шыло и дратву — ремесло свое власное, — слово божое (не будучи на то послани) проповедали, пороженницамъ молитвы давали. Вемъ, же то у тебе, Филялете, яко у геретика за фрашку⁴ стоить — бо у васъ и жонки писмомъ ширмуютъ и не посланные будучи кажуть⁵. Але въ церкви католической не такъ...

А што еще наспроснейшая — сами такую безъбожливость чынечы и другихъ спокойныхъ и невинныхъ простачковъ бунтовали, за собою ихъ отводили, до церкве ходити боронили, домъ божый молитвенный вертепомъ разбойническимъ называли. Тыхъ которые до него ходили, балтвохвальцами крестили. Презвитеровъ цютливыхъ и побожныхъ непристойными именовы и назвисками соромотили, лаяли. Епископа своего послушни быти не хотели. А не толко єму, але и помазанью божому, за то же той едноты былъ причиноу, злоречили (с. 937—9).

¹ Відступив.

² Процес ведеться.

³ Владі епископа — вона зостається необмеженою.

⁴ Жарт.

⁵ Проповідують.

А мало ли маеш на томъ, найдешъ и въ книгахъ местъскихъ¹ блюзнерства² некоторыхъ вписаные А то съ тое причины ижъ одинъ шевчыкъ съ того жъ незбожного и свовольного братства будучи на беседе учились ся Предтечею, и другого такового жъ шевчыка яко самъ Христомъ истиннымъ называлъ. За которые слова блюзнерские не могучи ихъ стеръ-пети другий чоловекъ побожный тогожъ набоженства руского родичъ³, знявши зъ ноги пантофель губу тому предтечѣ шылскому отеръ Поведь же ми. изали таковая губа вшетечная не годна была такового каранья? Пусти толку уши на торгъ, зоставъ ухъ стороне (други)⁴, доведаешъ ся и болшей того, анижъ ся тутъ написало!

А што поведашъ, же бито, до везенья сажано, кгвалтомъ до тое едности прымушано,— то неправда, Филялете! Дано было одному шевчыкови (а сънять тому жъ Предтечы) киемъ отъ старосты. Але не за то (хотя бы за такое блюзнерство огня былъ годень!), але за то ижъ до вряду замкового будучи заволаный ити не хотель и слугу подъстаростего зсоромотилъ.

А што прыпоминаешъ везенье некоторого сънять презвитера, ино и то отъ когось старшого стало ся было слушне Съ которого везеня самъ же епископъ его вызволилъ,— пытай его себе, вшакъ его знаешъ! А нехъ Богу дякуеть, же его што срѡжшого не поткало яко выклятого и баньнига, божымъ и свецкимъ правомъ осуженьнаго А што за прычына тое кари была, пытай ся у кого иншого, а познаешъ, ижъ былъ и болшей заслужилъ! Не воспоминаю кривоприсяжества его покилкакrotnого, а остатнего на евангелии светой съ поцалованьемъ добровольнымъ учыненого, ижъ ся мелъ на-вернути до своего епископа⁵ (с. 941—3)

¹ Магистратъскихъ.

² Кошунства

³ З роду руськой вири.

⁴ З пол тексту

⁵ Заперечуючи закид Филалета, Потий доволн виразно пдтверджуе факт религійного насильства пд натиском епископа-унгата пп килька разв общяв триматися унн, але не додержав сеи присяги, і тоді епископ його викляв і дістав на нього баніцію у короля («когось старшого»); на тій підставі попа всаджено до в'язниці і відти випущено після того, як той пп знов-таки присяг владци на покiрність Так само і в дальшм пунктi Потий вповнн стверджуе факт королівської заборони будування церкви й боронити сеі заборони з свого католицького становища

Треба одначе сказати, що Потий не завжди стоить на такій несимпатичній позиції епископського абсолютизму супроти нижчого духовенства Він уміє вичитати часом гірку правду і православній шляхти, що, пильнуючи своїх патрональних прав над духовенством, держала його в крайнім пониженні і не боронила його соціальної позиції

«Хто за владыки і за ихъ духовенство — за попы бедные, слово наимейшее промовилъ, коли ихъ кривжоно, коли добра церковные и наданья ихъ одыймовано, поповъ небожать за простые хлопы и горей нижъ за хлопы оборочано? межы кожейяки и шевцы, а сънять последей всихъ на универсалахъ кладено, одъ особъ своихъ и одъ обейстыя церьковного поборы на нихъ ставено? Якое нечести ани жыдовьские школы ани мечты татарские не терпятъ! Гляньте одно, што за слово Попъ одъ обейстыя церьковного повинень дати побору два золотыхъ, а протопопа четыре! Укажете жъ ми, где такъ написано о рабинахъ и школьникахъ жыдовьскихъ, абы одъ школы платили такъ яко наши попове одъ церьквей хрестіаньскихъ? Або то крамарчикове надъ товаромъ сядятъ, же одъ церьквей яко отъ купли якое платити мусятъ?»

«Ну ж, якое ушанованье поповъ рускихъ одъ пановъ ихъ власныхъ, а сънять болшей которые ся Русо быти озывають: же я некоторыхъ у подьводу ездити, съ плугомъ на роботу до пановъ своихъ ходити мусятъ! О тые

Што ся тычетъ листовъ є королъ милости, не моя ихъ речъ объмавляти. Только того троха доткну, еслибы хто мовилъ, ижь є королъ милость не мель заказовати церькви будовати¹ А ижь самъ є королъ милость въ листе своемъ посветъчаєтъ, же тая церьковъ без воли и благословення митрополитова на взгорду зверьхности его ставити ся зачала одъ людей своволныхъ, изали не слушъная речъ была зверьхности свецъкой заказати людемъ своволнымъ, котрыє зверьхности своеє духовное слухати не хотели? А што жъ помогли листы є королъ милости? Предъся своволници и на листы панские намней не дбаючи тую сынагогу свою² поставили! Которая вже и кровью невинныхъ людей снатъ посквернила ся!³ Кто жъ єе светилъ? Кто анътимисы давалъ? Пытайте ся где по нихъ ежджано?

Але коньфедерация! все вольно! Не только по анътимисы ездити, але и пана своєго передъ неприятелемъ сведичнымъ гидити, на него ся скаржыти, а што ведати — если же и о чомъ горшомъ и шкодливомъ панству его кор милости розмовляти?⁴

Кто жъ теперь епископомъ тоє церькви? Жонъки, котрыє и въ церкви людей бити кажутъ? О мои милые королевны ангельские, пометайте ся, вшакъ то еще не Анъглия!⁵ Але маєте вымовку: коньфедерация! коньфедерация! не рушь!

А хвалишь же то, пане Филялете, вижу, же хвалишь! Бо и на листы самого помазанца божого пана своего (будучи подданымъ его!) мечешъ ся, судишь, штрофуєшь Важнейшая у тебе коньфедерация, анижь права церьковные! Которая хотя жъ не на розпусту, не на свою-волю, не на спротивенство Богу и зверьхности, але для покою посполитого была дана,— а ты єе ужываєшь и противъ Богу и противъ церкви католической, и противъ самому є. королъ милости помазанцу божому И довнимаєшь⁶, же тебе за тою коньфедерациєю все вольно и Богу и людямя лаяти и шкалевати и почтivities отсуждати, врьды одйимовати! Гамуйся, для Бога, пане Филялете!⁷ Сроки-сь велми, але не дужъ! Набрехавши ся азали охрапєєшь⁸ Помени на оную прыказку: «Собака брешеть, а ветеръ несеть»

вси кривъды и утиски помененыє (не воспоминаючи боевъ, везенья — што ся тежъ у некоторыхъ найдуетъ!) — где коли о то православникове наши м а л е в а н ы є мовили? На которомъ наши вьезде або сейме о то ся заставили? (с 677—9).

Але сам Потій занадто був шляхтич і занадто деспот у відносінах до сього самого нижчого духовенства, аби самому піти в тім напрямі, що його рекомендував Він навіть літературно не розвинув сього вдячного мотиву відповідно!

¹ Фіалет як взірець порушення релігійної толеранції, запорученої постановами коньфедерації 1573 р (прийнятими і новим королем, Жигимонтом ІІІ), наводить королівський наказ вилєнському магистратові 1596 р, котрим забороняється будова нової православної церкви

² В польськїм ще налевайківськю

³ То значить — адміністрація силомиць, з кровопролиттям силкувалась ту церкву секвеструвати

⁴ Натяк на політичні зв'язки православних з Москвою

⁵ Про впливову участь жінок у православнім русі Потій не раз закидає в своїх писаннях — вище, ще Пам пол лит 683, 1061—3, навіть зложив вірші на сю тему і надрукував у «Посольстві до папи Сикста» л 5 Певне невдоволення з сього ми бачили вже і у старого Смотрицького, вище

⁶ Думаєш

⁷ Так Потій зчаста називає Фіалета, перекирвлюючи його ім'я — з правдолюбя на любителя пліток, видумок.

⁸ Охрипнеш.

Але і я на блазна-мъ походиль, же ся такъ дольго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ, который подобно маслюку опивши ся леда што бредить! Волю ему покой дати, послушавши кого мудрейшого, который мя научаешъ «Не отвещай безумному по злобе его, да не подобенъ ему будеш!» (с 943— 7)

На пізніших писаннях Потія, виданих після 1600 року, коли він став митрополитом, не буду ширше спинятись. Публікував він чимало, але переважно по-польськи, майже завжди анонімно або псевдонімно (так що круг його писань, мабуть, ще не замкнений). Розвивав у них ті ж ідеї, що в раніших писаннях, так що вони ні ідеологічно, ні літературно не додають нічого нового до розглянутих — хіба цікаві побутові образки чи поодинокі риси — котрих нам у рамках сеї праці не можна ставити собі завданням вичерпати. От важніші писання:

Відповідь на лист патріарха Мелетія з 1599 р., що намовляв Потія до повороту до православної церкви, обсилав компліментами й обцяв високе і покійне становище в ній. Потій; повторивши сі компліменти, хвалиться своєю правдивістю і переходить у наступ на грецьку церкву; закидає їй, що вона і сам Мелетій злютеранились, з'еретичились і нічого не можуть дати ні йому, ні руській церкві Написано се гордо, в'їдливо, хоч і не лайливо. Має дату 1601 р. і, можливо, не було ні вислане, ні опубліковане, тому що саме 1601 р. Мелетій помер. Видав її Кішка в польським перекладі при казаннях Потія в 1714 р.

Obrona s Synodu Florenskiego powszechnego dla prawowiernej Rusi napisana przez Piotra Fiedorowicza, w Wilnie kollegium ruskiego im. ks metropolity kirowskiego rectora, a przez Gellasia Rusowskiego archimandritę wileńskiego na polski język przełożona. 1603 В листі до Сопіги, посилаючи примірник, Потій каже, що він випустив книгу під чужим іменем, щоб присвятити Острозькому, бо від нього він би книги не прийняв (Archiwum Sapiehów ч 433). Се критика «Історії Флорентійського собору», виданої Кліриком; на жаль, досі не передрукована і не простудійована відповідно

Поселство до папежа римського Сикста 4 отъ духовенства и отъ князатъ и пановъ рускихъ, зъ Вилни року 1476 мѣсяца марта 14 через пословъ в томъ же листе ниже менованыхъ; без року — видана 1605 р.¹ — див. вище.

Польське видання того ж «посольства»: Poselstwo do papieża rzymskiego Sixta IV i т. д., we Wilnie 1605 (10 VII)

¹ Час видання установляє лист Потія з 28 VI, що при тім посилає вже сю книжку П Сопізі (Archiwum domu Sapiehów, ч 561).

О przywileiach nadanych od najasn. krolów polskich, y przednieyszych niektórych dowodach, które święta Unia wielce zalecaia y potwierdzia, bez року (1606).

Гарьмонія альбо согласіє вѣры, сакраментовъ и церемоней святое Восточное церквы съ костеломъ Римьскимъ, 1608 р.— присвячена Остафію Воловичу, мовою українською і польською, на перебій — «для вѣдомости досконалшое обоей сторонѣ». Викликана, здається, стрятинським требником Балабана, 1606 р., де надруковано обряд перехрещування латинників, коли прилучаються до православної церкви,— дуже різко про нього виступає і при тім ганить різні православні практики (передр. в II т. Пам. полем. лит.).

Relacia y uwazenie postępkow niektorych około cerkwi ruskich wileńskich roku 1608 y 1609, Wilnu wszytkiemu swiadowym — апологія Потія і його ближчого помічника (пізнішого наступника на митрополії) Вельямина Рутського з нагоди релігійних розрухів, що сталися у Вільні. Передр. ак. Студинський в Пам. полем. письменства, доводячи, що автором сього анонімного писання був Потій.

Ісповеданне віри і тестамент, написані Потієм під враженням тих же подій 1609 р.—атентату на нього й ін. Ісповіданне видрукував Скарга при своїй відповіді на «Тренос»¹, тестамент Потія — поданий до судових книг його сином Яном Потієм по смерті митрополита в 1613 р.— в актах, виданих Ор. Левицьким².

Про збірку Потієвих казань, видану в польськім перекладі Кішкою, я вже згадував. Сюди увійшло 21 казання і стільки ж «гомілій» на неділі і свята — від митаря і фарисея до дня св. Духа (на кожне свято казання і гомілія),— вибрані з кафедральної володимирської бібліотеки. Видавець зазначає, що се тільки мала частина сих Потієвих писань: він, мовляв, сам ладив їх збірку, почасти переписуючи власною рукою, почасти даючи для переписання священикам, і в одного такого — священика св. Спаса володимирського безповоротно загинуло 20 секстерн (зшитків з 6 аркушів) оригіналу. Коли се правда, то Потієві належить спорядження, мабуть, першого великого корпусу українських казань у католицькім стилі щодо змісту і щодо форми. Але, не опублікований своєчасно, він не мав впливу на розвій українського проповідництва XVII віку. Правда, по літе-

¹ Na Threny y lament Orthologa do Rusi Greckiego nabożeństwa przestroga. Краків, 1610.

² Архивъ Юго-Зап. Рос. I, VI. ч. 153.

ратурі ходить звістка ¹, нібито 1674 року в Супраслі була видана збірка Потієвих казань «руською мовою» — але ніхто того видання досі не бачив, і я певен, що його й не було. Кішці не прийшлося би, як він каже — «вигребати з темноти Володимирської бібліотеки» останки Потієвих рукописів — ігноруючи таке попереднє видання. Тільки його видання, 1714 р., спопуляризувало Потієві казання і піддало гадку уніатському духовенству зробити сю збірку підставою для цілорічного кругу казань. 1788 р. почаївські василіани випустили збірку Кішки, доповнивши її казаннями на всі інші неділі року, «певних теологів і казnodіїв того ж закону св. Василія Вел. Коронної провінції» ².

Але наскільки докладно віддають переклади Кішки стиль і характер Потієвих оригіналів, зостається незвісним: чи не виправив він їх *lege artis*, відповідно правилам католицької гомілетики. Тому на підставі сього збірника можемо тільки з певними застереженнями оцінювати хист і характер Потія-проповідника. Богослови похвально відзиваються про читання у Св. Письмі й писаннях учителів церкви, східних і західних, похваляють добру літературну будову ³. «Казання мають більш штучну, схоластичну форму, відповідно до вимог шкільної гомілетики; в «гоміліях» виклад простіший і свобідніший: пояснення свят і міркування з приводу їх. Але ні в одних, ні в других не відчувається щирого гуманного чуття, ні поезії сердечного пафосу. Вони командують, кричать, страшать, кличуть, але не поривають щирим поривом. Почуття милосердя, як і почуття краси, видно, були чужі

¹ Трипольський — Труды 1878, II с. 379 — посилається на Мехежинського (Mecherzyński) *Historja wytomu w Polsce* II с. 401. Круковські — як вище. Макарушка в Ювіл книзі с. 131.

² Kazania i Homile od Niedzieli Przedzapustney do Niedzieli i Poniedziałka zesłania Ducha S. Męża Nieśmiertelney Pamięci Hycacyusza Pocięcia przez I. W. Leona Kiszkę Biskupa Włodzimierskiego w Supraslu do Druku podane. Na dalsze zaś Niedzele przez pewnych tegoż Zakonu S. Bazylego W. prowincyi Koronney Teologow i Kазnodziejow przydane, i tak na wszystkie Niedziele całego Roku, w niniejszym 1788 nowo wydrukowane, za Pozwoleniem Zwierzchności. Згаданий Трипольський у своїх писаннях про Потієві проповіді (се найбільше писання про Потія, ця книга — коло 300 стор), не завваживши, що все, що почаївське видання містить понад збірку Кішки — се додатки не Потієві, в усімш схарактеризував як Потієве проповідництво цму почаївську збірку і тим способом позбавив всякої вартості і без того немудро своєю працю.

³ Згаданий Круковські, пробошч костела св. Флоріана в Кракові, в своїй (дуже поверховій, чисто інформаційній) статті ставить Потія поруч Скарги і Бірковського, найбільших польських проповідників, і накликає сучасне польське духовенство розчитуватися в його проповідях замість «сухої німецької бібулі»; манера Потія нагадує йому Золотоустого і навіть ап. Павла! (с. 2 — 3 відбитки — за виписки дякую щиро ак Студинському, що ласкаво поміг мені зібрати сю літературу про Потія, неприступну в Києві).

авторові. В сих казаннях прозирає та ж суворя, амбітна, автократична вдача, яку зафіксувала гарна гравюра з його портрета, долучена до сеї книги.

Нарешті треба сказати кілька слів про Потієве листування. Невелика збірка його листів опублікована з архіву Льва Сопіги, тодішнього канцлера в кн. Литовського, прихильника і протектора Потієвого, велить дуже бажати повнішої збірки його листування. Сі листи, писані дуже широко, як до приятеля, дуже живо, хоч і малосимпатично доповнюють образ Потія не тільки як діяча, а як і літератора. Писані вони (польською мовою, розуміється) також жваво, образово і з великим темпераментом, як і друковані твори. От, напр., кілька прикладів (у перекладі):

Що ваша милость рачши писати про полоцького владику, що він облудно поступає, то вже Бог знає, кому на світі вірити! Бо я серця бачити не можу, але все, чого допильнувати було моєю повинністю, все над ним виконано було! Вчинив професію (ісповданне) з присягою на євангелії двічі. Але як не пам'ятає того, то як приступити до нього влада і зверхність божого помазанця (короля), я і владику кривоприсяжця зумію деградувати! А поки такої карн над котрим не станеться, не перестануть і Богом і божим помазанцем шахрувати!

От і тепер зловив я пташка, і маю його в клітці — се той протопіпк пинський, що кілька літ завзято противився зверхности духовній і світській; я йому теж не маю чим иншим платити, тільки пліш здіму, так щоб і десятий то бачучи кається!

Чув я також, що поп пинський микольський був у в. м. стараючи ся про владицтво пинське і мабуть так розпустно язиком («губою») ширмував, що трохи на ланцюху не поседів у в. милости; сердечно жалую, що то його не спіткало! Певно, ваша милость нічим против свого сумління не провинився б (коли б його був на ланцюх посадив), бо не священика, а правдивого «лотра» (розбийника), бунтівника і вбивця мав би в м. вязниці. Перше — що пинського владику другого — перед тим що помер, отрутою з світу згладив, він і за життя на нього (того попа) нарікав, і при смерті потвердив, що то з його рук иде. І тепер він (той піп) найголовнішим всіх бунтів, реbellій і непослушности инших попів, а чинить то покладаючись на маєтність, що там має на свою церкву — мало що владицтву не рівна. І немало там таких попів! От і протопіпко пинський, теж в нади на маєтність брикав! Сьому (микольському попові) теж би того треба, а инакше там своєволя не втихне, і той будучий владика (за котрого Потій клопочеться), коли не буде мати значного ратунку від й. кор. мил. і від в. мил., даремно нам сподіватись чогось доброго! Що б ми як найбільше терпіли та чекали полпшення їх (православних), вони навпаки стають ще гірші, й говорять, що ми їх боимось, або ще таке, що король й. мил. через часті докуки на соймі сприквив собі і нас і уню. І я вже не знаю, правду чи неправду вони мовлять, коли більше ім ніж нам по шву пореться. Бо коли б їх раз, але добре відправлено, то й нам би спокій дали, і короля й м. і справ річипоспозито на соймі не турбували б.

Але не дивуюсь тому, що та погана (sproсна) bestія, котра то ў в. мил. мало в ланцюху не була, так по дурному собі починала, (бо)² що за цидулу

¹ Archiwum domu Sapiehow ч. 301 (1602, червень).

² Тут у друкованім пропуск, але він не перешкоджає зрозуміти хід гадок.

потім, у Кракові бувши, його король мил подав,— посилаю і копію! Аж себе я забув, прочитавши — дивуючись смисловиті того поганого хлопа, що в тій своїй щидулі не так багато просить, як більше наказує і вчить помазанця божого, як має з підданими обходитись! Мабуть і мудрому сенаторові не годилось би щось таке зробити, що той поганий болван вчинив! Пожалься ж Пане Боже, що його в м такі справді не казав в час а ти в ланцюх та в пута — істно був він того годен! Але і напотім він того не втече, а стане йому за ланцюх, коли йому церкву відберуть і маєтності до неї належачі, позвавши його до уряду духовного! Нехай тільки з ним поступлять як з протопопком — скине ту гордість, як і той! А поки того не буде, не сподівайтесь ваші милости нічого доброго в нашій церкві. Досить уже ім фольгувалося, треба справді суворіш поступати з ними, як з такими що ні раціями ні найяснішими доводами не дадуть себе до доброго привести, тільки упір і грубінства переймають (оден від другого) Не попи то, але простими хлопами радше і справедливіше повинні їх називати І апостол Павел не без причини написав «Примушуй вийти!» — против таких що не дбають нічого ні про своє ні про людське спасенне, просто як чума між стадом господнім А що найгірше — що вони собі юрисдикцію присвоюють більшу ніж біскупи, відкликаються до патріархів, котрих і до віку не бачать, а від своїх біскупів тікають. А хто ж того не бачить, що то не стільки для оборони патріяршої юрисдикци,— котрої і перед тим мало знали, як більше роблять то для свого своєвільства· аби над собою наставників не мати Страх і повдати, як своєвільство намножилося між ними — немало неслухавсь я того і з інших країв, що діється між (нашими) противниками. Бо коли хочуть їх за який небуди виступок карати ті владики, що з Греції приздять, то вони звикли мовити: «не маєте до нас нічого, бо то не ваша дієцезія». А коли власні біскупи їх позивають, вимовляються патріярхами. Чисто Мархолтове дерево! А з тим своєвільства, ексцеси бувають нечувані Отже коли вже в панських і шляхетських (православних) маєтностях нічого не можемо, нехай хоч у католиків і в маєтностях його кор м. маємо владу злих карати і святу унію промувати!»²

Як живцем се вийнято з «Антирризиса» або з «відповіді Клірикові».

«Пересторога». Один з найбільш інтересних творів сеї доби, наполовину полемічний трактат, наполовину історичний памфлет, він дає пробу широкого вияснення тих історичних обставин і скритих психологічних «людських і диявольських» спружин, які привели до проведення і закріплення уніі,— і дійсно, визначається неабиякою силою історичної концепції, яскраво ілюструючи собою сильне розбудження мислі, дане чвертьвіковою напруженою літературною працею. З сього боку, власне як продукт синтезуючої думки, що підіймається над дрібною схоластикою полеміки, він досі майже не оцінений. Коли його опубліковано в 1850-х роках, з копії, що надіслав зі Львова Зубрицький³,— його спочатку, ничтоже

¹ Натяк на популярну повість про Соломона і Мархолта (Китовраса).

² Archiwum Sarajewo с 352—3 (листопад 1602 р).

³ З копії Зубрицького «Пересторогу» надруковано в Актах Зап. Росії IV ч. 149 (1851), на копії своїй Зубрицький зазначив, що він списав її з оригіналу Львівської Ставропигії — подає і номер рукопису, але з-поміж ру-